

УДК 81'25(=030)(072):341.462.1

НАВЧАННЯ ПЕРЕКЛАДУ ТА МЕДІАЦІЇ В МОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ ДИПЛОМАТІВ (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті дається короткий огляд понять медіація і переклад у сучасному визначенні, компаративна характеристика їх окремих аспектів та різновидів, навчання медіації і перекладу у мовній підготовці працівників дипломатичної служби МЗС України. У статті аналізуються особливості навчання медіації та перекладу в рамках програми навчання іноземних мов у Дипломатичній академії України при МЗС України та програми Вищих курсів іноземних мов Міністерства закордонних справ України.

Ключові слова: абзацно-фразовий переклад, авторизований переклад, анотаційний переклад, вільний переклад, вибірковий переклад, інформативний переклад, медіація, міжмовний і міжкультурний медіатор, переклад, переклад-переклад, послідовний переклад, резюме, реферування, синхронний переклад, узагальнюючий переклад, усний переклад, переклад з аркуша, скорочений переклад, художній переклад.

Актуальність дослідження. Постановка загальної проблеми. Дипломатична академія України при МЗС України (ДАУ) здійснює підготовку фахівців насамперед для вітчизняного МЗС та інших державних міністерств і відомств України. Спеціальність, яку здобувають випускники Дипломатичної академії (“зовнішня політика”), передбачає отримання випускниками ДАУ знань і мовленнєвих навичок із двох іноземних мов. Спеціальність “зовнішня політика” перебуває ніби дещо осторонь того, що потребує професійних умінь перекладачів-філологів, тих фахових дисциплін, які вивчаються філологами. Однак сьогодні мовний компонент настільки інтегрувався у вивчення питань зовнішньої політики, що навіть виокремився соціально-психологічний і лінгвістичний термін медіація як невід’ємна складова професійної підготовки фахівців-міжнародників. Особливої актуальності навчання медіації набуває в середовищі дипломатів, працівників дипломатичної служби МЗС України, до того ж і в соціально-психологічному, і в лінгвістичному вимірах.

Випускники ДАУ здебільшого є працівниками дипломатичної служби МЗС України. У своїй

професійній діяльності вони – так чи інакше – обов’язково поєднують виконання своїх посадових обов’язків з такими, що потребують практичних навичок і вмінь перекладачів-філологів.

Метою статті є систематизація понять “переклад” і “медіація”, визначення ролі навчання медіації і перекладу в процесі навчання іноземних мов, компаративний аналіз їх окремих аспектів, дескриптивна характеристика та висвітлення поглядів на підходи до розвитку навичок та вмінь перекладу, зокрема в мовній підготовці працівників дипломатичної служби МЗС України. Порівняльне зіставлення особливостей перекладу й медіації в мовній підготовці дипломатів сприятиме визначенню перспектив їх творчого поєднання в навчанні іноземних мов як Дипломатичної академії України, так і співробітників МЗС України на Вищих курсах іноземних мов МЗС України.

До порушення питання про актуальність навчання перекладу й медіації в мовній підготовці дипломатів автора спонукала стаття С. М. Щур “До питання навчання медіації майбутніх філологів” [15], у якій подаються сучасні тлумачення медіації та її видів, а також аналізуються погляди на проблему навчання медіації в навчальних закладах, які готують філологів. Ми вдячні дослідникові за детальне викладення власного бачення щодо важливості, здобутків та перспектив у навчанні медіації, оскільки дане питання є актуальним не лише для філологів. Зокрема С. М. Щур зазначає, що в опублікованих рекомендаціях Ради Європи “Загальноєвропейські компетенції володіння іноземною мовою: навчання, викладання, оцінка” [1] (“Transparence et cohérence dans l’apprentissage des langues en Europe: objectifs, évaluation, certification”) [20], котрі лягли в основу документа Ради Європи під назвою “Common European Framework of reference: Learning, Teaching, Assessment”, рекомендується навчання медіативної діяльності [15]. Сам термін “мовне посередництво” у вітчизняному перекладознавстві не новий: його ввів В. Н. Комісаров [3], визначивши як перетворення повідомлення в процесі міжмовної ко-

мунікації в таку мовну форму, яка сприймалася б реципієнтом, що не володіє іноземною мовою [4]. Таке мовне посередництво здійснюється через усний переклад, що охоплює синхронний, послідовний, узагальнюючий, вибірковий, абзацно-фразовий, анотаційний переклад, переклад з аркуша тощо, і письмове посередництво: художній, вільний, інформативний, вибірковий, авторизований, скорочений, переклад-переказ, реферування, резюме тощо [3].

Мова становить собою один із видів суспільної діяльності, що нерозривно пов'язаний із суспільною свідомістю та спілкуванням [11]. Як поліфункціональне явище [10] вона не може бути відділена від конкретних форм мовлення [6]. Переклад і медіація охоплюють усю систему мовлення [12], яка визначається сукупністю правил мовленнєвої діяльності та чотирма основними вміннями: аудіюванням – говорінням – читанням – письмом [3]. Медіація, або мовне посередництво, зосереджує увагу на соціально-психологічній стороні свідомості [11], відіграючи важливу посередницьку роль у мовленнєвій діяльності, впливаючи на передачу змісту звукової мови і її письмової фіксації [15]. Сама ж мова існує об'єктивно, незалежно від її відображення в людській свідомості [20]. Набуття навичок та вмінь перекладу й медіації є окремою важливою складовою в процесі навчання мови [21], що ґрунтується на трьох складових: опрацюванні інформації та закріпленні її в пам'яті, напрацюванні навичок і вмінь, практиці їх застосування.

“Медіатор” і “медіація” [18] як лінгвістичні терміни, що визначають діяльність, яка має справу з усним чи письмовим перекладом, і, крім редагування тексту, включають транспозицію, а саме анотування, переказ та інтерпретацію [21], почали активно використовувати з першої міжнародної конференції усних перекладачів “The Critical Link: Interpreters in the Community”, яка проводилася в Канаді 1995 р. [15]. В Україні ще у 80-х роках ХХ століття на факультеті романо-германської філології Київського державного університету імені Тараса Шевченка питання мовного посередництва було виокремлено професором К. М. Тищенком в курсі його лекцій з питань мовознавства й практичних занять із навчання перекладу. Компаративному аналізу мовного посередництва та перекладу приділяли велику увагу на перекладацькому відділенні факультету романо-германської філології О. М. Панасьєв, К. М. Сухенко та інші.

Навчання медіації особливо важливо саме для дипломатів, адже в соціальній психології медіація розглядається як специфічна форма регулювання спірних питань, конфліктів, узго-

дження інтересів, а саме: будь-яке втручання третьої сторони в урегулювання розбіжностей в усіх сферах взаємовідносин; допомога в налагодженні спілкування для сприяння досягнення згоди, справі чи примиренню між сторонами; участь третьої сторони з метою оптимізації процесу взаємоприйнятного рішення. Як лінгвістичний термін медіація [21] означає діяльність, пов'язану з перекладом, транспозицією, переведенням усного мовлення, тексту в іншу форму з інтерпретацією, анотуванням, перекладом-переказом, реферуванням, редагуванням тощо [13]. Відмінність усного перекладу від медіації визначена трьома вимірами: контрактивним, когнітивним і культурно-лінгвістичним; поняття “переклад” і “медіація” можна порівнювати, але не ототожнювати, оскільки сфера медіації є більш широкою, ніж звичайний усний переклад [18].

Навчання мови в професійній мовній підготовці дипломатів ґрунтується на вимогах досягнути щонайменше функціонального та оперативного рівня володіння двома іноземними мовами і в подальшому розвивати мовленнєві навички володіння іноземною мовою на експертному рівні. Одну з найважливіших ролей в цьому процесі відіграє навчання основ перекладу та поглиблене навчання медіації, тобто процесу комунікації, взаємопорозумінню між людьми, які належать до різних культур [21] і розмовляють різними мовами [9]. Роль дипломата під час зустрічей, підготовки дипломатичних документів тощо полягає як у точному перекладі змісту розмови, документів, так і в інтерпретації висловлювань, інтенцій та уявлень однієї сторони для іншої. Дипломата з лінгвістичними вміннями медіатора відрізняє високий рівень культурної сенситивності [15].

На початковому етапі своєї роботи співробітник дипломатичної служби МЗС України часто залучається для відтворення інформації [5], отриманої під час зустрічей та переговорів, для усного і письмового перекладу [3] тощо. Ознакою роботи дипломата є те, що інформація, яка обговорюється сторонами під час зустрічей, може мати “закритий” характер, а штатним розкладом МЗС вакансій професійних перекладачів в управліннях МЗС не передбачено. Таким чином, “мовне навантаження” лягає на плечі молодших дипломатів. Усний переклад під час зустрічей, письмовий переклад отриманої інформації, її реферування й подальша передача відповідним відділам і управлінням, підготовка іноземною мовою нот, меморандумів, пам'ятних записок, проектів угод, інших дипломатичних документів є, як правило, завданням аташе та

третіх секретарів. Тому навчання усному і письмовому перекладу, медіації [3], розвиток вмінь укладання дипломатичних документів, листування іноземною мовою вимагає максимально уважного ставлення як до вивчення основ перекладу [4] для функціонального рівня, так і до поглибленого вивчення конкретних видів письмового й усного перекладу [3], послідовного і навіть синхронного, що зумовлено вимогами щодо мовленнєвої компетенції для оперативного та експертного рівнів. Навчання перекладу потребує поглибленого вивчення граматики. Якісний переклад ґрунтується не лише на емпіричному віддзеркаленні змісту того, що перекладається. Дипломат, який володіє іноземною на оперативному рівні, здійснюючи функції перекладача, має легко оперувати такими граматичними категоріями, як неособові форми дієслова, інфінітивні, герундіальні, дієприкметникові та абсолютні номінативні дієприкметникові комплекси, умовний спосіб, емпіфаза, інверсія тощо, без уживання яких та вмінь правильно їх перекласти не обійдеться ані усний переклад, ані підготовка дипломатичних документів. Виконуючи усний переклад, дипломат має бути готовим до вживання тими, кого він перекладає, таких граматичних конструкцій, як складений підмет, складений додаток, умовні речення, складнопідрядні і складносурядні речення тощо. Для набуття та розвитку навичок перекладу [3], засвоєння значених граматичних категорій у навчанні мов дипломатів на Вищих курсах іноземних мов МЗС України передбачено додаткові академічні години.

Соціально-психологічною і лінгвістичною складовою медіації [21] є перифраза [6]. Саме такий стилістичний прийом, що полягає в опосередкованому, дескриптивному визначенні предметів та явищ дійсності, переважно емоційно-експресивного, оціночного характеру, дозволяє визначити найбільш суттєві поняття в окремому контексті, ситуації, маючи основним завданням підсилити виразність тексту, дієвість висловленого за рахунок залучення загальноживаних лексичних одиниць, словосполучень, крилатих висловів, фразеологізмів тощо [6]. Зміст ситуативної та авторської перифрази обумовлений конкретним контекстом, що використовується для створення евфемізмів і табуїзмів. Наприклад: “Greater Middle East” – “Великий Близький Схід”; “Axis of Evil” – “Вісь зла”; “a deadliest ticking time bomb mechanism for the entire world” – “механізм смертоносної міни уповільненої дії...”. Більшість перифраз побудована на основі тропів, метафори. Окрім художніх перифраз, у практиці медіації розрізняють перифрази логіч-

ні, до яких належать евфемізми: “the skeleton in the cupboard”; “sanitation engineer”; “rat-catcher”; “sunshine units” (for radioactive isotopes); “the solution was quite simple”; “peace standard-bearer”.

Відмінності між дипломатом, який перекладає, і дипломатом, який виконує функції медіатора, полягають у тому, що перекладач передає інформацію з високим рівнем точності, а мовний медіатор передає лише зміст повідомлення або того, що мав на увазі мовець [16].

Приклад відмінностей при перекладі та медіації: Times: “By blaming the Zionist conspiracy for the real problems they are encountering, *they risk falling prey to the very Wahhabi chickens that are now coming home to roost*”. Переклад: “... вони ризикують стати здобиччю тих самих вахабістських курчаток, що наразі повертаються на сідало”. Медіація: “...ризикують полягають в тому, що вони наражаються на ту ж саму гостру проблему, яку вони самі і створили”. Times: “There are even more serious problems ahead in the region, and *the world leaders need to take urgent and bold steps to reverse the trend*”. Переклад: “...світові лідери мають зробити невідкладні й рішучі кроки, щоб повернути такий хід подій у зворотному напрямку”. Медіація: “...світовим лідерам необхідно вжити невідкладних і рішучих заходів, щоб докорінно змінити ситуацію”. Times: “This is, of course, a doomsday scenario, but one that it would be irresponsible to write off. What can be done regionally to counter this worrisome trend?”. Переклад: “...Це, звичайно, сценарій **дня страшного суду**, але було б безвідповідально не зважати на нього. Що ж можна зробити в регіоні? Як протистояти такому небезпечному розвитку подій?”. Медіація: “...Це, звичайно, сценарій **судного дня**, але списувати з рахунку можливість такого перебігу подій було б свідченням відсутності відповідальності та неусвідомлення всієї складності проблеми. Що ж зробити? Як упередити спрямований та небезпечний перебіг подій в регіоні?”.

Одним з основних питань мовної підготовки дипломатів є навчання медіації як засобу комунікації між представниками різних народів і культур. Воно полягає в тому, що мову слід вивчати в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, які говорять цією мовою [9]. Складність навчити породжувати [12], а не тільки розуміти іноземну мову полягає в тому, що спілкування не є лише вербальним процесом. Ефективність цього процесу, окрім знання мови, залежить від багатьох факторів: умов і культури спілкування, правил етикету, знання невербальних форм висловлювання, як то міміки і жестів, наявності глибоких фонових знань і

багато іншого. Подолання мовного бар'єру недостатньо для забезпечення ефективності спілкування між представниками різних культур. Для цього потрібно долати бар'єр культурний, а в ситуації контакту представників різних культур, лінгво-культурних спільнот культурний бар'єр не є єдиною перешкодою на шляху до взаємопорозуміння через те, що національно-специфічні особливості різних компонентів культур-комунікатив, які роблять можливим реалізацію цими компонентами етнодиференціюючої функції, можуть ускладнювати процес міжкультурного спілкування [9]. Специфічні особливості має і сам носій національної мови і культури, а в міжкультурному спілкуванні слід враховувати особливості національного характеру "комунікантів", специфіку їх емоційного складу, національно-специфічні особливості мислення [9]. Проте роль дипломата-медіатора не лише залежить від комунікативної ситуації. За визначенням Кнап-Потхофа [16], медіатор перебуває в проміжку між засобом передачі змісту інформаційного блоку й активною третьою стороною двомовного спілкування, оскільки, маючи справу з культурними відмінностями комунікантів, медіатор виходить за межі перекладу. Медіатор вибирає інформацію, розширює, змінює, вносить пояснення, вилучає з неї, пояснюючи припущення та зміни в мовленнєвих актах [21].

До компонентів, які несуть національно-специфічне забарвлення, належать традиції, усталені елементи культури, звичаї, які визначаються як традиції в "соціально-нормативній" сфері, культурі і обрядах, які виконують функцію несвідомого залучення до пануючої системи нормативних вимог, побутова культура, що тісно пов'язана з традиціями, внаслідок чого її нерідко називають традиційно-побутовою культурою, повсякденну поведінку, або звичаї представників певної культури, норми спілкування, що прийняті в певному соціумі, а також пов'язані з ними мімічний і пантомімічний коди, які використовуються носіями певної лінгво-культурної спільноти, "національні картини світу", що відображають специфіку сприйняття навколишнього світу, національні особливості мислення представників тієї або тієї культури, художню літературу, що відображає культурні традиції того чи того етносу [9]. Міжмовний і міжкультурний чинник відтворюється посередником "медіатором", перекладачем, який добре володіє обома мовами і має культурологічні знання, відрізняється вмінням вибирати відповідну форму спілкування: слова, жести, вираз обличчя, брати до уваги різні точки зору й адекватно передавати зміст повідомлення, використовуючи модифіка-

цію, компресію, інтерпретацію, транспозицію для досягнення комунікативної мети акту спілкування в конкретному соціальному контексті [18]. Отже, володіння навичками медіації особливо актуально в навчанні іноземних мов дипломатів, адже лінгвістична медіація є досить широкою галуззю, в основі якої є інтерпретація висловлювань, інтенцій та уявлень однієї сторони для іншої, що ґрунтується на зв'язках між перекладом і культурою.

Концептуальні зв'язки перекладу й медіації дорівнюють схемі: переклад є своєрідною адекватною й точною лінгвістичною і культурною медіацією. Лінгвістична й культурна медіація, об'єктивізуючи роботу мислення, віддзеркалює сукупність мовленнєвих складових системи звукових, словникових і граматичних засобів, є засобом спілкування, обміну думками і взаємного порозуміння людей у суспільстві, розуміння й передачі розбіжностей, що склалися історично. Медіація виконує посередницьку функцію між самобутніми семіологічними системами – мовами, основними й найважливішими засобами спілкування членів людського колективу, для якого ця система виявляється також засобом розвитку мислення, передачі від покоління до покоління культурно-історичних традицій. Навчання мови й навчання медіації є складовими у формуванні професійної особистості дипломата. Велике значення в процесі навчання медіації та перекладу відіграє знання принципів причинності, зв'язку явищ, категорій кількості та якості, форми та змісту, причини й наслідку, практики та ін., що зумовлено взаємовідносинами мови з іншими видами суспільної діяльності, з характером і структурою суспільства в цілому, з урахуванням міжмовної взаємодії, складної внутрішньої взаємодії різних структурних рівнів і елементів мови, психологічної та фізіологічної граней мовленнєвої діяльності. Успіх у навчанні медіації та перекладу безпосередньо залежить від фонових знань того, хто навчається: його загальноосвітній рівень виконує роль джерела, яке допомагає фахівцю якісно вирішувати повсякденні та складні професійні завдання.

Література

1. Бориско Н. Ф. Общевропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка. Анализ некоторых аспектов / Н. Ф. Бориско // *Іноземні мови*. – 2009. – № 4. – С. 10–16.
2. Гапонова С. В. Огляд зарубіжних методів викладання іноземних мов у ХХ столітті / С. В. Гапонова // *Іноземні мови*. – 2010. – № 1. – С. 11–15.
3. Комиссаров В. Н. Перевод и языковое посредничество / В. Н. Комиссаров // *Тетради переводчика*:

науч.-теор. сб. – Вып. 21; [под ред. Л. С. Бархударова]. – М.: Высш. шк., 1984. – С.19–24.

4. Комиссаров В. Н. Теория перевода: Лингвистические аспекты / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.

5. Косоплечева Т. А. Пособие по развитию аудирования на основе политической радиотелевизионной Би-Би-Си / Т. А. Косоплечева, Л. В. Шиббаева, М. В. Шитарева. – М.: Дипломат. акад. МИД России, 2002. – 54 с.

6. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энц., 1990. – 685 с.

7. Склярченко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок та вмінь / Н. К. Склярченко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3–7.

8. Склярченко Н. К. Типологія вправ в інтенсивному навчанні іноземних мов / Н. К. Склярченко // Гуманістичні аспекти лінгвістичних досліджень і методики викладання іноземних мов. – К.: КДПНМ. – 1992. – № 3. – С. 9–14.

9. Тер-Минасова С. Язык и межкультурная коммуникация / С. Тер-Минасова. – М.: Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 1997. – С. 17–27.

10. Фант Г. Акустическая теория речеобразования; [пер. с англ.] / Г. Фант. – М., 1964.

11. Физиология речи. Восприятие речи человеком; [под ред. Л. А. Чистович]. – Л., 1976.

12. Фланаган Д. Л. Анализ, синтез и восприятие речи; [пер. с англ.] / Д. Л. Фланаган. – М., 1968.

13. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М.: Наука, 1984. – 215 с.

14. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л., 1974.

15. Щур С. М. До питання навчання медіації майбутніх філологів / С. М. Щур // Іноземні мови. – 2010. – № 1. – С. 3–7.

16. Knapp-Potthoff A., Knapp K. Interweaving Two Discourses – The Difficult Task of the Non-professional Interpreter // House J. and Blum-Kulka S. (Eds.) Interlingual and Intercultural Communication. – Tübingen: Gunter Narr, 1986. – P. 151–168.

17. Larsen – Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching. – Oxford: Oxford univ. press, 1986. – 142 p.

18. Pöchhacker F. Interpreting as Mediation // Valero-Garcés C. and Martin A. (Eds.) Crossing Borders in Community Interpreting: definitions and dilemmas. – Amsterdam / Philadelphia. John Benjamins Publishing House, 2008. – P. 9–27.

19. Richardson J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. – Cambridge: Univ. Press, 1991. – 171 p.

20. Transparence et cohérence dans l'apprentissage des langues en Europe: objectifs, évaluation, certification. – Bruxelles, 1991. – 196 p.

21. Taft R. The Role and Personality of the Mediator // Bochner S. (Ed.) The Mediating Person: Bridges between Cultures. – Cambridge: Scenkman, 1981. – P. 52–88.

Ivan Honcharenko

**Teaching Translation and Mediation
in Diplomats' Language Training
(Theoretical and Methodological Approach)**

The article contains a brief review of contemporary notions of translation and mediation, comparative description of their particular aspects and forms, and teaching mediation and translation in MFA of Ukraine diplomats' language training. In the article the case in point is analyzing peculiarities of teaching students of Ministry of Foreign Affairs of Ukraine Diplomatic Academy mediation and translation within the frameworks of the program of the Chair of foreign languages of Diplomatic Academy and the program of the High Courses of Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

Keywords: para-phrase translation, authorized translation, annotation (descriptive) translation, free / loose translation, sampling translation, informational translation, loan translation, machine translation, simultaneous translation, summary / abstract, consecutive translation, abstracting, interpretation, sight translation, belles-lettres (artistic) translation.

Ivan Гончаренко

**Обучение переводу и медиации в языковой
подготовке дипломатов
(теоретико-методический аспект)**

В статье дается краткий обзор понятий медиации и перевод, компаративная характеристика их отдельных аспектов и разновидностей обучения медиации и переводу в языковой подготовке сотрудников дипломатической службы МИД. В статье анализируются особенности обучения медиации и переводу в рамках программы кафедры иностранных языков Дипломатической академии Украины при МИД Украины и программы Высших курсов иностранных языков Министерства иностранных дел Украины.

Ключевые слова: авторизированный перевод, абзацно-фразовый перевод, аннотационный перевод, вольный перевод, выборочный перевод, информативный перевод, медиация, межъязыковой и межкультурный медиатор, перевод, перевод-пересказ, последовательный перевод, резюме, реферирование, синхронный перевод, обобщающий перевод, устный перевод, перевод с листа, сокращенный перевод, художественный перевод.

Надійшла до редакції 26.10.2010 р.

